

Makale Geliş Tarihi: 19.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 16.02.2020

MOLLA FEYZULLAH ERZEN'İN HAYATI VE *LEVÂMÎ'U'L-CEVÂHİR* ADLI ESERİNDE ARAP DİLİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ*

Emin Cengiz¹

ÖZ

Anadolu'da dün olduğu gibi bugün de birçok âlim yetişmiş, bu âlimler toplumun manevi anlamda inşasında önemli hizmetler vermişlerdir. Bunların birçoğu bir yandan talebe yetiştirirken, diğer yandan da çeşitli alanlarda kitap ve risaleler telif etmişlerdir. Şırnaklı âlim Molla Feyzullah Erzen (1932-2002) de bu alimlerden birisidir. Molla Feyzullah, Şırnak'ın Güçlükonak ilçesine bağlı Fındık köyünde dünyaya gelmiştir. O henüz küçük yaşlarda ilim tahsiline başlamış ve bölgedeki birçok âlimden ders almıştır. Belli bir bilgi birikimine ulaşınca da çeşitli ilimlerde pek çok eser telif etmiştir. Bu telifattan bir tanesi de *Levâmiü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere 'İlmen Yucâhir* adlı eseridir. Müellifin söz konusu eseri incelendiğinde tefsir, hadis, kelâm gibi ilimlerin yanı sıra felsefe, coğrafya, nahiv, sarf, kıraat ve edebiyat gibi farklı alanlarla ilgili çeşitli değerlendirmelere rastlanmaktadır. On iki ilmi ihtiva eden bu eserde müellif özellikle Arap diline dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmada Şırnaklı âlim Molla Feyzullah Erzen'in söz konusu eserinde Arap diliyle ilgili değerlendirmeleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve edebiyatı, Erzen, Feyzullah, Levâmi'ü'l-Cevâhir, Medrese.

* Bu çalışma, 26-28 Ekim 2018 tarihlerinde Şırnak Üniversitesi tarafından Silopi'de düzenlenen "Üç Ülkenin Kavşağında: Uluslararası Silopi Sempozyumu'nda sunduğumuz bildirinin makaleye dönüştürülmüş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatih-emin@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5109-1342>

Molla Feyzullah Erzen's Life and His Evaluations about the Arabic language in his book *Levâmi'ü'l- Cevahir*

ABSTRACT

In Anatolia, as in the past, many scholars have grown up today, and these scholars have provided important services in the spiritual construction of society. While many of them raising the students on the one hand, they wrote books and theses in various fields. One of them is scholar Molla Feyzullah Erzen (1932-2002). Molla Feyzullah Şırnak was born in the village of Fındık in the district of Güçlükonak. He started his education at a young age and took lessons from many scholars in the region. When he reached a certain accumulation of knowledge, many works in various Sciences have been wrote. One of this books is the work of *Levâmiü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere 'İlmen Yucâhir*. When we look at this work we see that it contains some assessments concerning scholastic disciplines like commentary of Quran, hadith, kelâm as well as the different fields like philosophy, geography, nahiv (Arabic grammar), qıraat (reading of Quran), sarf (Arabic morphology) and literature. In this work, which includes twelve sciences, he made important assessments of the authentic Arabic language. In this paper, the scholar Molla Feyzullah Erzen's evaluation of the Arabic language will be taken into analyze.

Keywords: Arabic language and literature, Erzen, Feyzullah, Levâmi'ü'l-Cevâhir, Madrasah.

Giriş

4

İslâm medeniyeti tarihinde son derece önemli bir konuma sahip olan Osmanlı kültür ve medeniyetinin inşasında, o dönemin eğitim kurumları olan medreselerde yetişmiş bilim insanlarının büyük katkısı olmuştur. Anadolu coğrafyasında yoğun olarak bulunan medreseler Osmanlı'nın yıkılışına kadar devletin ve toplumun ihtiyaç duyduğu beyin gücünü üretme faaliyetlerini aktif bir şekilde yürütmüştür. Medreseler cumhuriyet döneminde yeni eğitim sistemiyle birlikte eski canlılıklarını kaybetse de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Medreselerin günümüzde eğitim faaliyetlerine devam ettiği bölgelerden birisi de Şırnak yöresidir. Bu bölgede yetişen âlimler, Şafiî fıkıhına hâkim olmalarıyla ön plana çıkmış ve halka verdikleri fetvalarla yol göstermişlerdir. Bunun yanı sıra Arapçaya özel bir önem vermiş, talebelerine bu dilin inceliklerini öğreterek onların temel kaynaklara erişebilmelerini sağlamışlardır. Daha çok tedrisatla uğraşan bu âlimlerin bazıları ise pek çok önemli eser telif etmiştir. Bunlardan birisi de Molla Feyzullah Erzen (1932-2002)'dir. O, telif ettiği *Levâmiü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere 'İlmen Yucâhir* adlı ansiklopedik eserine on iki ilimle alakalı önemli bilgiler dercetmiştir.

Bu çalışma, Molla Feyzullah Erzen'in söz konusu eserinde ele aldığı Arap diline dair konuları incelemeyi hedeflemektedir. Böylece hem Erzen ve *Levâmiü'l-Cevâhir* adlı eseri ilim dünyasına tanıtılmış olacak hem de bu eserin Arap dili

açısından önemi ortaya konularak müellifin bu alandaki yetkinliği tespit edilmiş olacaktır.²

1. Molla Feyzullah Erzen'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

1.1. Hayatı

Geçmişte Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu illerindeki medreselerde yetişen alimler, genellikle telif ettikleri eserlerinin baş tarafında "tercemetu'l-muellif" başlığı altında kendi hayatları hakkında kısa bir bilgilendirme yaparlardı. Müellifimiz de eserlerinde otobiyografisini kaleme aldığı bölümlerde ismini, Seyyid Feyzullah Erzen b. Şeyh Muhammed b. Şeyh Hasan el-Buhtî el-Fındîkî b. Şeyh Ömer b. Şeyh Hasan el-Hatîb Siirdî Kâdirî şeklinde zikretmektedir (Karasakal, 2013: 202). Molla Feyzullah, 1932 yılında, Siirt'e 80, Cizre'ye 60 km. uzaklıkta bulunan, o dönemde Siirt'in Erüh ilçesine, günümüzde ise Şırnak'ın Güçlükönak ilçesine bağlı bir köy olan Fındık'ta doğdu. Şeyh Muhammed Efendi (d. M. 1891-ö. M. 1967)³ ile Rahime Hanım'ın üçüncü oğludur. İlkokula Fındık köyünde başlamış, bu esnada babasından Kur'an okuma ve az da olsa Arapça eğitimi almıştır. İlkokuldan sonra Arapça ve diğer dini ilimleri tahsile başlayan Erzen, dönemin meşhur âlimlerinden çeşitli ilim dallarında dersler almıştır. Kısa bir süre günümüzde Güçlükönak ilçesine bağlı Yavuzoymak (Ziving) köyünde Arapça eğitimi aldıktan sonra (Özdirek, 2010: 718)⁴ Cizre'ye giderek Seyyidler Camii'nde Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezeri (ö. 1968)'nin öğrencisi olan Karslı Molla İbrahim (ö. 2006)'den ders almaya başlamıştır. Zekâsı ve çalışkanlığı sayesinde kısa sürede hocasının takdirini kazanan Molla Feyzullah, ilim tahsiline devam ederken eğitime yeni başlamış talebelere ders vermeye devam etmiştir. Bir ara Molla Feyzullah, hocası Karslı Molla İbrahim ile beraber ilim tahsil emek maksadıyla Irak'ın Zaho beldesine gitmiştir. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Cizre'ye geri dönmüştür (Yılmaz, 2012: 60,61).

² Bu çalışmanın hazırlanmasında Feyzullah Erzen'in Silopi'de yaşayan ve imam-hatip olarak görev yapan oğlu Abdülkadir Erzen'in büyük katkısı olmuştur. Kendileriyle 08.08.2018 tarihinde gerçekleştirdiğimiz mülakatta babası Molla Feyzullah'ın hayatı ve eserleri hakkında önemli bilgilere ulaştık. Bu katkılarından dolayı kendilerine teşekkürü bir borç bilirim.

³ Şeyh Muhammed Efendi, Fındıklı meşhur Şeyh Hasan (d. H. 1270-ö.?) ile Hanife Hanım'ın 10 çocuğundan birisidir. Fındık'a bağlı Çilekân köyünde fahri imamlık yapmış ve talebe okutmuştur. Ayrıca Fındık nahiyesinde ve Zivi köyünde de imamlık yapan Muhammed Efendi, eşi Rahime Hanım'ın vefatından sonra Zivi Köyünden Ayşe Hanım'la evlenmiştir. Hitabeti güçlü ve güzel şiir söylemekle birlikte Kur'an-ı Kerim tilavetini ve ezân-ı şerifi okuyuşu çok beğenilirdi. Muhammed Efendi'nin en büyük arzusu çocuklarının Arapça okuyup büyük birer alim olmalarıydı. Hayatı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. M. Said Erzen, *Dünden Bugüne Erzen Ailesi*, Birinci Baskı, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 100-101.

⁴ Feyzullah Erzen'in oğlu Abdülkadir, babasının Zivink'te okumadığını aktarmıştır. Bkz. Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındîkî ve Levâmî'ul-Cevâhir Adlı Eseri", s. 204.

Molla İbrahim, Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'den icazet alıp memleketi İğdır'a⁵ dönmek zorunda kalınca, Feyzullah Erzen de onunla birlikte İğdır'a gitmiş ve iki sene burada medrese tahsiline devam etmiştir. İğdır'dan dönen Molla Feyzullah, Cizre'ye bağlı Yeşilyurt (Cımbır) köyünde fahri imamlık yapan amcası meşhur Seyyid Ali Fındıkî Efendi (ö. 1968)'den ders almaya başlamıştır (Erzen, 1992: I/393). Yeşilyurt halkının fakirliği sebebiyle talebelerin geçimini sağlamakta zorlanınca, tekrar Yeşilyurt'tan Cizre'ye dönmüştür. Daha sonra, dönemin meşhur alimlerinden olan Cizre müftüsü Mahmut Bilgi Efendi'nin talebeleri arasına katılmış, ancak Mahmut Bilgi Efendi, resmî işi ve diğer meşgaleleri sebebiyle talebelerine yeterince vakit ayıramayınca medrese tahsiline kısa bir süre ara vermek zorunda kalmıştır (Özdirek, 2010: 718).

İlim öğrenmeye çok istekli olan Erzen, çeşitli alternatiflerin peşine düşmüş ve kısa bir aradan sonra Suriye'de ikamet eden Şeyh İbrahim Hakkı el-Basretî (ö. 1963)'nin yanına gidip ondan ders almaya başlamıştır. Bu arada Şeyh İbrahim Hakkı el-Basretî'den tasavvuf icazeti de almıştır. Türkiye'ye döndükten sonra tekrar Suriye'ye giderek bu defa Derik ilçesinde bulunan Molla Ahmet Kürdi el-Bafevî (ö. 1960?) Hoca'dan iki sene ders almış ve tahsilini tamamladıktan sonra ilmi icâzetini alarak Türkiye'ye dönmüştür. Erzen, o sıralar askerlik çağına geldiği için Türkiye'ye dönünce hemen askere alınır. İki sene askerlik görevini İstanbul'da yapan Molla Feyzullah Erzen, askerlik dönüşü Şırnak merkeze bağlı Kasrik köyünde ikamet eden Şeyh Abdullah'ın kızı Şükriye Hanım'la evlenmiştir. Birkaç sene sonra da Cizreli Abdullah Yavuz'un kızı Hatice Hanım'la ikinci bir evlilik yapan Erzen'in her iki eşinden dokuzu erkek ikisi kız olmak üzere toplam on bir çocuğu olmuştur.

Feyzullah Hoca Kırkkuyu (Deştalela) köyünde fahri imamlık yapmaya başlamış ve burada yedi seneye⁶ boyunca talebelere ders vermiştir. Bir ara kardeşinin isteği üzerine Van'ın Özalp ilçesine bağlı Şehittepe (Rımoğlu) köyüne gitmiş ve burada iki sene fahri imamlık yapmıştır. Kırkkuyu sakinlerinin yoğun isteği üzerine buraya tekrar dönen Feyzullah Hoca, Cizre'de kadrolu imamlık görevi alarak Kocapınar (Amerin) köyüne resmi imam olarak atanmıştır. Tam olarak on dokuz yıl altı ay Cizre'nin Kocapınar köyünde kalan Molla Feyzullah, burasını bir ilim yuvasına dönüştürmüş ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Emekli olmasına az bir süre kala Silopi'nin Ortaköy (Gundhedit) halkının isteği üzerine tayinini buraya istemiş ve emekli olduktan sonra Silopi'ye yerleşmiştir.

⁵ Önceleri İğdır, Kars iline bağlı olduğu için Mele İbrahim Güneş Hoca, Karanlı olarak anılmıştır. Ancak memleketi İğdır'dır. Bkz. Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmî'ul-Cevâhir Adlı Eseri", s. 204.

⁶ Molla Feyzullah Erzen'in oğlu Abdülkadir Erzen'in babasının hayatıyla ilgili kaleme aldığı özel notta Deştalela'da yedi sene görev yaptığı yazılmaktadır. Bkz. Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri* (Babasıyla ilgili kaleme aldığı basılmamış özel notları), [ys.], [tsz.], s. 2. Ancak bazı kaynaklarda burada üç dört sene kaldığı ifade edilmektedir. Bkz. Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", s. 718.

Van'da bulunan kardeşinin isteği üzerine 1992'de ikinci defa Van'a giden Molla Feyzullah, burada sekiz sene kalmış ve bu süre zarfında alimler arasında tartışılan güncel meselelere dair eserler yazmaya başlamıştır. Sekiz yıl sonra, 2000 yılında tekrar Silopi'ye dönen Molla Feyzullah, Van'da yazmaya başladığı üç ciltlik *Levâmi'u'l-Cevâhir* adlı kitabının üçüncü cildini Silopi'de tamamlamıştır. Burada kendisini ziyarete gelen bölge alimlerinin sordukları fikhi meseleleri de araştırıp söz konusu eserinde toplamıştır.

Bütün hayatı ilim öğrenip öğretmekle geçen Molla Feyzullah, 45 yıllık müderrislik hayatında çok sayıda talebe yetiştirmiş ve eser telif etmiştir. Ömrünün son anına kadar ilimle meşgul olan Molla Feyzullah Erzen "şehirlerde kılınan cuma namazından sonra zuhr-i ahirin iade edilmesi" meselesi hakkında yeni bir risale yazmak için İmam Şafii'nin *el-Umm* adlı eserini mütalaa ettiği günlerde rahatsızlanmış ve 10.08.2002 Cumartesi günü 70 yaşında vefat etmiştir.

Erzen ailesi genellikle cenazelerini Fındık köyündeki mezarlığa defnedilerdi. Ancak Silopi halkının talebi üzerine Molla Feyzullah Silopi'ye defnedilmiştir (Özdirek, 2010: 718). Amelde Şafii mezhebine, tasavvufta ise Nakşibendi ve Kadiri tarikatına müntesip olan Molla Feyzullah Hoca, Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve İngilizce (temel seviyede) bilmekte idi. Türkçe ve Kürtçenin dışında Farsça ve Arapçayı da ana dili gibi konuşmakta idi.⁷

1.2. Eserleri

Müellifin gerek çeşitli ilim dallarında telif ettiği eserlerine gerekse yetiştirdiği çok sayıdaki talebelerine bakıldığında onun pek çok ilim dalında bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinin büyük çoğunluğunu gündemdeki dinî ve hukukî problemleri incelediği fikhî konularda yazdığı için daha çok bir fikhîci olarak ön plana çıkmış (Karataş, 2018: 90) olsa da sarf, nahiv ve şiir gibi Arap diliyle ilgili ilmî disiplinlere de son derece hâkim bir şahsiyettir.⁸ Müellifin bütün çalışmaları büyük oğlu ve aynı zamanda icazetli öğrencisi olan Abdülkadir Erzen Hoca tarafından bir araya getirilmişse de mevcut eserlerinin bir kısmı matbu bir kısmı ise mahtut (el yazma) olup yeni çabaları beklemektedir.

⁷ Molla Feyzullah Erzen'in hayatına dair geniş bilgi için bkz. Erzen, *Levâmi'u'l-Cevâhir*, I, 392-398; Erzen, *Dünden Bugüne Erzen Ailesi*, s. 109-112; Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, 1-30; Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", s. 717-718; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ul-Cevâhir Adlı Eseri", s. 201-209; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Erzen'in Levami'u'l-cevahir'inde Tufan Kısası", *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Sempozyumu 27-29 Eylül 2013*, Ed. Hamdi Gündoğar, Ömer Ali Yıldırım, M. Ata Az, İlbey Matbaa, (İstanbul 2014), s. 562,563.

⁸ Oğlu Abdülkadir Erzen'le yaptığımız görüşmede bize babasının Arap diline son derece hâkim olduğunu hatta babasının "Eğer sarf ve nahiv ilmi ortadan kalksa, sayfalardan silinse, onu noktasından virgülüne kadar tekrar yazabilirim." dediğini nakletmiştir. Abdülkadir Erzen (Molla Feyzullah Erzen'in büyük oğlu) ile Silopi'de yapılan 08.08.2018 tarihli mülakattan.

1.2.1. Levâmi'ü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere Fennen Yucâhir: Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu kitap kelâm, tasavvuf, tefsir, felsefe, peygamberler tarihi, Arapça, fıkıh gibi çeşitli ilim dallarını ihtiva eden üç ciltlik mahtut bir eserdir. Müellif tedris ve irşad faaliyetleri esnasında üzerinde çalıştığı meseleleri mümkün merteye konularına göre tasnif ederek bu eseri oluşturmuştur. Kitapta işlenen konuların çeşitliliği ve genişliği müellifin ilmi birikimini göstermesi bakımından önemlidir. Mebhasler halinde yazılan eserin birinci cildinde kâinatın yaratılışı, kelâm ilmi, ruh-ceset ilişkisi, sihir, tılsım, makro âlem, bazı hadisler üzerine mülâhazalar, cin ve şeytanla ilgili bilgiler, tasavvufi bazı incelikler ve bazı âyetlerin tefsiri ele alınmıştır. İkinci ciltte felsefeye geniş bir yer ayrılmış, ayrıca Arap dilinin çeşitli unsurları ile kıssalar, yemek ve âdâbı, rüya, ilham, keramet gibi konular, tasavvufi bazı meseleler ve peygamberler tarihinden ilginç bazı olaylar nakledilmiştir. Üçüncü cilt ise tamamen fikhî konulara tahsis edilmiştir. Çalışmamızda müellifin bu eserde Arap diline dair mülâhazalarını ayrıca inceleyeceğiz.

1.2.2. Ârâu'l-'Urâ fi İmtinâ'î'z-Zuhri ba'de'l-Cum'ati fi'l-Kurâ: Eser köylerde Cuma namazından sonra ayrıca öğle namazının da iade edilmesinin Şafî mezhebi açısından hükmünü konu edinmiştir. 1974 yılında yazımı tamamlanan eser, halen el yazması şeklinde olup yarım A4 boyutunda ve 76 sayfadan oluşmaktadır.⁹

8

1.2.3. Keşfu'l-Ervâk 'an Ahkâmi'l-Fulûsi ve'l-Evrâk: Kâğıt paralarla alışverişin hükmünü konu edinen eser, yarım A4 boyutunda ve 52 sayfa olup 1997 yılında basılmıştır. Ancak baskı yeri ve matbaası belirtilmemiştir. Müellif bu esere bir takım ilave ve düzeltmeler yapmış ancak bu son hali basılmamıştır.

1.2.4. Zekâtu'l-Mâl Tehillu li'l-Âl: Müellif bu eserinde ehli beyte zekât verilmesini yasaklayan fikhî hükümlerin gerekçelerinin günümüzde mevcut olmadığını, dolayısıyla yardıma muhtaç olan seyyidlerin zekât alabileceği görüşünü temellendirmiştir. 1998 yılında tamamlanan eser, yarım A4 boyutunda olup 16 varak (32 sayfa)'tan oluşmaktadır.

1.2.5. en-Nuktatu fi Tahâreti'l-'unt: Müellif bu eserinde bölgedeki Şafî ulemanın aksine kolonyanın necis olmadığını delilleriyle birlikte ortaya koymaktadır. 1998 yılında yazılan eser, yarım A4 boyutunda olup 37 varak (74 sayfa)'tan oluşmaktadır.

1.2.6. İkdu'l-E'âli fi hidmeti 'ani'l-Ğazâlf: Siirt'li Molla Hasan'ın Feyzullah Erzen'e, İmam Gazâlî'in İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn adlı eserinde yer alan Hristiyan ve Yahudilerin Allah (c)'a evlat isnat etmelerinin nasıl anlaşılması gerektiği yönündeki sorusuna istinaden kaleme alınmış bir risaledir. Bu risale 1995 yılında kaleme alınmış olup yarım A4 boyutunda ve 6 varak (12 sayfa)'tan oluşan mahtut bir eserdir.

⁹ Eserdeki fikhî görüşlerin tanıtımı için ayrıca bkz. Karataş, "Eş-Şu'abu'l-Erba' fi-Mtinâ'î'z-Zuhr", s. 89-98.

1.2.7. Kavlu'n-Nâhî 'ani'l-Âlâti'l-Melâhî: Müzik aletlerini alıp satmanın ve kullanmanın hükmü ile ilgili yazılmış bir risaledir. Bu risale 1998 yılında yazılmış olup yarım A4 boyutunda ve 32 varak (64 sayfa)'tan oluşan mahtut bir eserdir.

1.2.8. Ahle'l-Evvkât fi'l-Kıraati 'ale'l-Emvât: Müellif bu risalesinde Şafî mezhebi ve kendi görüşlerine göre cenazeye Kur'ân okumanın hükmünü ele almıştır. Bu risale 2000 yılında yazılmış olup yarım A4 boyutunda ve 64 varak (128 sayfa)'tan oluşan mahtut bir eserdir.

1.2.9. Îcâzu'l-Cevâb fi Zebîhati Ehli'l-Kitâb: Eser ehl-i kitabın kestiği hayvanların etinin tüketilmesinin Şafî mezhebine göre hükmünü konu edinen bir risaledir. Bu risale 2000 yılında yarım A4 boyutunda yazılmış mahtut bir eserdir.

1.2.10. er-Rudûdu'd-Dâmiğa fi'r-Reddi 'ale'l-Mevlidi'l-Kurmancî: Eserde halk arasında yaygın olarak okunan Kürtçe mevlitlerdeki birtakım yanlışlar düzeltilmekte ve itikadî olarak problemlili sayılan bazı hususlara dikkat çekilmektedir. Bu risale 2000 yılında yazılmış olup yarım A4 boyutunda ve 13 varak (26 sayfa)'tan oluşan mahtut bir eserdir.

1.2.12. Mevlid: Hate Sefadı Mevlidi Mustafa: Müellifin halk arasında yaygın olarak okunan Kürtçe mevlide yaptığı tenkitler üzerine kendisinden bir yazması talep edilince bu eser kaleme alınmıştır. Kürtçe bir mevlid olan eser 1994 yılında tamamlanmış ve Fezullah Erzen'in vefatından sonra oğlu Abdülkadir Erzen tarafından Halk Matbaacılık'ta basılmıştır. Molla Fezullah, Kürtçe mevlidi, barındırdığı yanlış bilgiler sebebi ile eleştirmiş ve Ertûşî'nin mevlidine bir reddiye yazmıştır. Kendisine eleştirdiği mevlide alternatif olması için bir mevlid yazması teklif edilince de bu eseri kaleme almıştır (Tıraşçı, 2012: 505,506).

1.2.13. Mevlid: Gule Narenci Mevlide Kurmancî: Müellifin Ertûşî'nin mevlidine karşılık yazdığı bir diğer Kürtçe mevlididir. 1983 yılında kaleme alınan eser, yukarıdaki mevlidi gibi Fezullah Hoca'nın oğlu Abdülkadir Erzen tarafından Halk Matbaacılık'ta basılmıştır (Tıraşçı, 2013: 223).

1.2.13. Vakıf: Dönemin Silopi müftüsü Abdullah Kaplan'ın talebi üzerine kaleme alınan bu eser, Şafî mezhebine göre vakıf konusunun hükümlerini ele almaktadır.

1.2.13. Âyetun Kerîme: Müellif bu risalede Zuhruf suresinin 77. Âyetinde geçen “يَا مَالِكُ” (yâ mâliku) ifadesinin terhimli okunması halinde anlamının nasıl olacağını izah etmiştir. Bu risale, yarım A4 boyutunda ve 5 varak (9 sayfa) olup mahtut bir eserdir.

1.2.14. fî Fazlı Savmi Receb: Eser Recep ayında oruç tutmanın faziletlerini konu edinmiştir. Bu risale, yarım A4 boyutunda ve 5 varak (10 sayfa) olup 1997 yılında Van'da yazılmış mahtut bir eserdir.

2. Levâmi'ü'l-Cevâhir'de Arap Diline Dair Değerlendirmeler

Her biri 405, 449 ve 444 varaklı üç ciltten oluşan eserin ismi ilk iki ciltte *Levâmi'ü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere Fennen Yucâhir* şeklinde geçerken, üçüncü ciltte ise *Levâmi'ü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere 'İlmen Yucâhir* şeklinde yazılmıştır. Çeşitli ilim dallarını ihtiva eden eserde Arap diliyle alakalı bölüm, ikinci ciltte yer almakta ve yaklaşık 44 sayfadan oluşmaktadır. Eserde konular ve bölümler arasında bir tenasüp bulunmamakta, birbirinden farklı pek çok konu bir arada işlenmektedir.

Feyzullah Erzen'in *Levâmi'ü'l-Cevâhir* adlı eserinin başta tefsirle ilgili bölümlerinde olmak üzere çeşitli yerlerinde Arapçaya dair mülahazalara ve şiir nakillerine rastlanabilmektedir. Örneğin eserinde bazı âyetlerin filolojik yönden tahlillerine giriştiği gibi¹⁰ birinci cildinin "Çok Faydalı Bazı Hadisler Hakkında" başlıklı 6. mebhasının hemen girişinde de kendisine ait şu beyitleri yazmıştır (Erzen, [mahtut eser], 1992: I/227):

10

بَحْنُنَا لَا مُسْتَطِيلٌ فِي الْحَدِيثِ يَا عَسُولَ قَدْ سَطَرْنَا الْبَحْنَ هَذَا وَهُوَ مِنْ خَيْرِ الْمُقُولِ

Bu bölümümüz hadisle alakalı olup uzun değildir ey tatlı insan!

Bu bahsi yazdık ki o (hadis) hayırlı sözlerdendir.

الْحَدِيثُ كَانَ قَوْلًا مِنْهُ أَوْ فِعْلًا صَدَرَ أَوْ مِنَ الْأَصْحَابِ كَانَا صَادِقًا مِنْهُ الْقَبُولُ

Hadis, ondan (Hz. Peygamber) söz veya fiil olarak sâdir olandır,

Veya onun onayından geçerek ashaptan gelendir.

إِنَّ دِينَ اللَّهِ يُبْنَى فِي الْأَصُولِ الْأَرْبَعَةِ ذِكْرُ إِجْمَاعِ قِيَاسٍ وَأَحَادِيثِ الرَّسُولِ

Allah'ın dini dört asıl üzere kuruludur:

Zikr (Kur'ân), icmâ, kıyâs ve Resûl'ün hadisleri.

فَتَسَرَّفَ بِالْحَدِيثِ يَا فَقِيرُ الْفُنْدُكِيِّ كَيْ تَصِيرَ مِنْ رِجَالِ اللَّهِ أَصْحَابِ الْعُقُولِ

Ey fakir Fındıkî! Hadisle şereflen ki,

Allah'ın akıl sahibi kullarından olasın.

Müellifin Arap diliyle ilgili değerlendirmelerinin büyük çoğunluğu ansiklopedik bir antoloji kitabı olan el-İbşîhî (ö. 854/1450 [?])'nin¹¹ *el-Mustetrafi fî Kulli*

¹⁰ Örnek için bkz. Erzen, *Levâmi'ü'l-Cevâhir*, I/343-348.

¹¹ *el-Mustetrafi* adlı eseriyle tanınan dilci ve şâir Ebu'l-Feth Bahâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-Mahallî, Mısır'ın Muhâfazatu'l-Garbiyye'ye bağlı Mahalletu'l-Kübrâ'nın İbşûye (Ebşûye) köyünde doğduğu için kendisine el-İbşîhî künyesi verilmiştir. Kesin olmamakla birlikte 854/1450 yılında vefat

Fennin Mustezraf adlı eserinden alıntıdır. Erzen, bu alıntıları yaparken genellikle bölüm sonlarında söz konusu bilgileri alıntılacağı yeri belirtmeyi ihmal etmemiştir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/261).

el-İbşîhî, söz konusu eserinin mukaddimesinde daha önceki müelliflerin âdâb, vaaz ve hikmet, tarih, ahbâr, hikaye, nükte ve şiirle ilgili ciltler dolusu bilgi topladıklarını, bu müelliflerin her birisinin de bu türlerden yalnız biriyle ön plana çıktığını, kendisinin ise bunların en güzel örneklerini eserinde bir araya getirdiğini ifade etmiştir (el-İbşîhî, 1992: I/7). el-İbşîhî'nin, yaşadığı asırdaki ansiklopedik eser yazma akımına kapılarak telif ettiği *el-Mustezraf* adlı eseri, çeşitli ilim dallarını ihtiva eden seksen dört bölüme ayrılmış ansiklopedik bir kitaptır (Kılıç, 2000: XXI/377). Erzen'in *Levâmi'u'l-Cevâhir* adlı kitabını bu tür eserlerden esinlenerek telif ettiği kanaatindeyiz. Çünkü Erzen'in söz konusu eserinde *el-Mustezraf*'ta yer alan bazı bölümler aynen alıntılanmış, bazı bölümler ise ihtisar edilerek nakledilmiştir. Her iki kitabın metot ve içerik açısından da pek çok benzer noktası bulunmaktadır. Örneğin el-İbşîhî, telif ettiği eserinde İbn Abdirabbih'in *el-İkdu'l-Ferîd*'i ile Zemahşerî'nin *Rebî'u'l-Ebrâr*'ından faydalandığını ifade eder. Ancak *el-Mustezraf*'a bakıldığında onun Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-Zehab*'i Ebû 'Alî el-Kâlî'nin *el-Emâlî*'si ve Ebu Nu'aym el-İsfahânî'nin *Hilyetu'l-Evliyâ*'ı gibi adını zikretmediği başka eserlerden de yararlandığı görülür (Kılıç, 2000: XXI/377). Aynı şekilde Erzen'in de söz konusu eserinde pek çok kişinin eserlerinden faydalandığını ancak bunların çok azını zikrettiği müşahede edilmektedir.

Erzen'in Arap diliyle ilgili bölümleri yazarken faydalandığı bir diğer kaynak ise es-Se'âlibî (ö. 429/1038)'nin¹² *Fıkhü'l-Luğa ve Esrâru'l-'Arabiyye* adlı eseridir. Erzen, bu eserde geçen Arap diliyle ilgili konulardan on dört tanesini alıp "min 'Ulûmi'l-'Arabiyye" başlığı altında derlemiştir. Müellif, bölümün sonunda bu bilgileri *Fıkhü'l-Luğa*'dan aldığını belirtmeyi ihmal etmemiştir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/272).

Aşağıda Molla Feyzullah Erzen'in *Levâmi'u'l-Cevâhir* adlı eserindeki Arap diliyle ilgili değerlendirmeleri başlıklar halinde incelenecektir.

ettiği düşünülmektedir. Hayatı ile ilgili yegâne kaynak olan *ed-Dav'u'l-Lâmi*'in yazarı es-Sehâvî onu nahiv bilmemek ve 'rab hatası yapmakla suçlamıştır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, "İbşîhî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/367-377.

¹² Büyük bir dilci ve şâir olan Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Se'âlibî, 350/961 yılında Nîşâbur'da doğmuştur. Kendisi veya dedesi tilki derisinden kürk yapımı ve ticaretiyle meşgul olduğundan "Se'âlibî" yahut "Ferrâ" nisbesiyle tanınmıştır. Fars veya Arap asıllı olduğu düşünülen es-Se'âlibî, gençliğinde edebiyat, şiir ve Arapça ilimlerinde kendisini geliştirmiştir. Kürkçülüğün yanı sıra Nîşâbur eşrafından olan ailelerin çocuklarına öğretmenlik yapmıştır. Hayatına dair geniş bilgi için bkz. Tevfik Rüşüti Topuzoğlu, "Se'âlibî, Ebû Mansûr" *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/236-239.

2.1. Arap Dilinin Doğuşu

Müellif “Arap dilinin doğuşu” başlığıyla Arap diline dair bölüme giriş yapmıştır (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/249). Bu bölüme; “*Arap dili nasıl doğdu ve Arap bölgesinde yaşayan peygamberler Arapça konuşuyor muydu?*” sorusunu tevcih ederek başlamıştır.

Müellif bu konuda kesin bir bilgi bulunmadığını ifade ettikten sonra dillerin ortaya çıkışıyla ilgili görüşleri sıralamaya başlamış ve bu görüşleri kendi değerlendirmesine tabi tutmuştur. Örneğin dilin tevkifi olduğunu ve insana Allah tarafından öğretildiğini savunanların görüşünün ispatlanmaktan uzak olduğu, dilin insanoğlunun tabiattaki ses olaylarını taklit etmesi sonucu oluştuğunu savunanlara karşı da tabiattaki ses çeşitlerinin az ve dili oluşturacak düzeyde olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Yine bu konuda modern araştırmacıların görüşünü de naklettikten sonra müellif kendi kanaatine göre dilin ortaya çıkışını izah etmiştir. Ona göre başlangıçta insanoğlu Allah'ın tevfiği ve ilham etmesiyle ihtiyaç duyduğu basit bir dile sahipti. Zamanla bu dilin gelişmesi ve çeşitlenmesiyle farklı diller ve lehçeler ortaya çıkmıştır. Arapça da bu türeme neticesinde ortaya çıkan bir dildir. Ancak bu dilin tam olarak ne zaman konuşulmaya başlandığını veya bu dili ilk defa kimin konuşmaya başladığını tespit etmek mümkün değildir.

Arap diyarında yaşayan peygamberlerin Arapça konuşup konuşmadığıyla ilgili kesin bir bilginin bulunmadığını ve buna gerek de olmadığını ifade eden müellif, son olarak Arapçanın, Kur'ân'ın ve İslâm dininin dili olduğunu ifade ederek bu dilin önemine vurgu yapmıştır.

Müellif, Arap dilinin doğuşuyla alakalı bölümün ardından ilim, edep ve âlimin faziletlerinden bahsetmiştir. İlim ve âlimin faziletlerine dair Kur'ân ve hadisten deliller getiren Erzen, bu konuda bazı âlimlerin şu dikkat çekici taksimini nakletmiştir: “İlimler; dinler için fıkıh, bedenler için tıp, zaman tayin etmek için gök bilimi (astronomi) ve dil için olan nahiv olmak üzere dört kısımdır.” (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/250). Feyzullah Hoca bir meseleyi âyet, hadis ve şiir gibi delillerle destelemekle birlikte arada naklettiği bir takım nükte ve hikayelerle anlatımın akıcı olmasını sağlamış ve meselelerin sıkıcı olmasının önüne geçmeye çalışmıştır (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/251).

2.2. Şiirle Zekâ Oyunu

Feyzullah Hoca, eserinde Arap dilinin edebî mahsullerinden olan şiire çeşitli konularda yer vermiştir. Bunlardan bir tanesini, son derece dikkat çekici bulduğumuz için burada nakletmek istiyoruz (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/153).

فتا جد صفا جد عنيا	اطال الدور في جد ثنبا	-1
شذي لا يبصر عن شذبا	بري من تحقق ظن عتب	-2
هزير حيث نج سجغوبا	فوجه صفح شغف جلا	-4
ملاذ مه لملك كسروبا	لمنصور شديد خنز ليس	-5
كظيم غيظه عنقوطلا	قوي لا يغفل عن ضعيف	-15

Bu şiir farklı sayılarla numaralandırılmış beş beyitten oluşmaktadır. Bu rakamların toplamından çıkan sonuca göre dinleyicinin aklında tuttuğu harfin bilinmesi mümkün olabilmektedir. Bir kişiden aklında bir harf tutması istenir ve ona bu şiir okunur. Her beyitten sonra ona aklında tuttuğu harfin bu beyitte geçip geçmediği sorulur. İçinde ilgili harfin geçtiği beyitlerin numaraları toplanır. Çıkan sonuç, kişinin aklında tuttuğu harfin alfabedeki sıra numarasını verecektir. Örneğin dinleyici aklında ج (cim) harfini tutmuş olsun. Bu durumda kendisine söz konusu şiir okunduğunda aklında tuttuğu harfin birinci ve üçüncü beyitlerde geçtiğini söyleyecektir. Birinci beytin numarası 1, üçüncü beytin numarası ise 4 olduğuna göre bunların toplamından 5 sayısı elde edilecektir. Bu sayı da ج harfinin alfabedeki sıra numarasını vermektedir.

Erzen Hoca, bu sanatlı ve ilginç şiirin kim tarafından yazıldığını bilmediğini ifade etmiştir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/153,154).

2.3. Nahivcilerin ve Arapların Fıkralarından

Feyzullah Hoca, söz konusu eserinin ikinci cildinde çeşitli konularda hikâye ve fıkralar nakletmiştir. Bu nükteleri el-İbşîhî'nin *el-Mustetrağ* adlı eserinden bölümler halinde alıntı etmiştir. Bu bölümleri genellikle hiç değiştirmeden aldığı gibi, bazen de birtakım yerleri ihtisar ederek veya üzerine birtakım açıklayıcı ilaveler yaparak nakletmiştir. Örneğin nahivcilerin fıkralarını yazdığı “min Nevâdiri'n-Nuhât” bölümünü yazarken ilk fıkra hariç geri kalan tüm bölümü hiç değiştirmeden *el-Mustetrağ* tan almıştır.¹³ Bunun yanında az da olsa metne açıklayıcı bazı eklemeler yaptığı da olmuştur. Örneğin bedevi Arapların fıkralarını naklettiği “min Nevâdiri'l-'Arab” bölümünü *el-Mustetrağ* tan alırken ilk fıkrada geçen “خَرَجَ الْمَهْدِيُّ بِتَصِيدٍ..” (el-Mehdî avlanmaya çıktı...) ifadesini, “خَرَجَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ الْمَهْدِيُّ بِتَصِيدٍ..” (Emîru'l-Mu'minin el-Mehdî avlanmaya çıktı...) şeklinde nakletmiştir. Ancak Erzen, metnin orijinaline yaptığı eklemeyi parantez

¹³ Bkz, Erzen, *Levâmi' u'l-Cevâhir*, II, 211-212. İlgili bölümün alındığı yer için ayrıca bkz. el- İbşîhî, *el-Mustetrağ*, II, 320.

içerisinde göstermeyi de ihmal etmemiştir.¹⁴ Müellifin naklettiği bedevi Arapların fıkralarından bir tanesini burada örnek olarak vermek istiyoruz:

وَسَمِعَ أَعْرَابِيٌّ قَارِئًا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ حَتَّى أَتَى قَوْلَهُ تَعَالَى (الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا) فَقَالَ: لَقَدْ هَجَانَا، ثُمَّ بَعْدَ ذَلِكَ سَمِعَهُ يَقْرَأُ (وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ) لَا بَأْسَ هَجَا وَمَدَحَ هَذَا كَمَا قَالَ شَاعِرُنَا:

هَجَوْتُ زُهَيْرًا ثُمَّ إِنِّي مَدَحْتُهُ
وَمَارَأَلْتُ الْأَشْرَافَ تُهَجِّي وَتُمدَحُ

(Bir bedevi, Kur'ân okuyan birini işitti. Okuyucu, yüce Allah'ın “*Bedeviler küfürde ve nifakta daha katırdırlar.*” (Tevbe 9/97) ifadesini okuyunca Bedevi; “*Yüce Allah bizi yerdı.*” dedi. Daha sonra okuyucunun “*Bedevilerden öyleleri de var ki, Allah'a ve ahiret gününe iman ederler.*” (Tevbe 9/99) âyetini okuduğunu işitince de Bedevi şöyle dedi: “*Sorun değil yerdı ve övdü. Bu, şairimizin şu sözüne benzıyor: Zühayr'i yerdim, sonra övdüm. Zira şerefliiler daima yerilir ve övülür.*”)¹⁵

2.4. Sarf ve Nahiv İlimlerinin Önemi

Erzen, Arap diline son derece önem veren bir âlimdir. O, henüz küçük yaşlarda Arapça tahsiline başlamış, hayatı boyunca talebelerine Arapça eğitimi vermiş ve pek çok Arapça eser telif etmiştir. Bu anlamda sarf ve nahiv ilmine dair medrese usulünde okutulan sıra kitaplarını okuturken talebelerine şu tavsiyesi olurdu: “Bir talebe sarf ve nahiv ilmine dair medresede okutulan ilk kitaplar olan *Emsile, Binâ', Maksûd* ve *İzzî*'yi okuduktan sonra kendine gelmezse yani ne okuduğunun farkına varmazsa *Avâmil, İzhâr* veya *Kâfiye*'de kendine gelmesi gerekir. Aksi halde talebeliğe devam etmesinde bir fayda olmayacaktır.”¹⁶ Bu sözlerinden Erzen Hoca'nın sarf ve nahiv ilimlerine verdiği önem anlaşılmaktadır. Zira ona göre sarf ve nahiv ilmini öğrenemeyen bir talebenin ilim yolculuğuna devam etmesi mümkün değildir. Arap diline bu denli önem veren bir âlim olduğu için de *Levâmi'ü'l-Cevâhir* adlı eserinde “fi Tehbîbi ‘İlmi'n-Nahv” (nahiv ilmini sevdirmek hakkında) başlıklı bir bölüm yazmıştır. (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/253,254).

Bu anlamda nahvin önemine dair birkaç nükte ve şiir paylaşmıştır. Örneğin “*Dediler ki: Nahvin sözdeki yeri tuzun yemekteki durumu gibidir... Sarf, ilimlerin anası, nahiv de babasıdır... Bir bedevi çarşıya inmiş, orada insanların lahnlı (hatalı konuşma) konuştuklarını görünce şöyle demiş. Fesubhânallah! Bu insanlar lahn yaptıkları halde nasıl para kazanabiliyorlar!*” gibi sözler paylaşmıştır. Yine müellif bu bölümde nahvin önemine dikkat çeken ‘Alî b. Beşşâr’ın şu şiirini nakletmiştir:

¹⁴ Bkz. Erzen, *Levâmi'ü'l-Cevâhir*, II, 212. İlgili bölümün alındığı yer için ayrıca bkz. el- İbşîhî, *el-Mustetraf*, II, 314.

¹⁵ Bkz. Erzen, *Levâmi'ü'l-Cevâhir*, II, 212. İlgili bölümün alındığı yer için ayrıca bkz. el- İbşîhî, *el-Mustetraf*, II, 314.

¹⁶ Abdülkadir Erzen (Molla Feyzullah Erzen'in büyük oğlu) ile Silopi'de yapılan 08.08.2018 tarihli mülakattan.

رَأَيْتُ لِسَانَ الْمَرْءِ آيَةً عَقْلِهِ
وَعُنْوَانَهُ فَأَنْظِرُ بِمَاذَا تَعْتُونَ
وَلَا تَعُدُّ إِصْلَاحَ اللِّسَانِ فَإِنَّهُ
يُخْبِرُ عَمَّا عِنْدَهُ وَيُبَيِّنُ
وَيُعْجِبُنِي زِيُّ الْفَتَى وَجَمَالُهُ
فَيَسْفُطُ مِنْ عَيْنِي سَاعَةً يَلْحُنُ

Kişinin dilini aklının alameti ve lakabı olarak gördüm. Neyle lakap edindiğine bak.

Dili düzeltmeden geçme. Zira o, kendisinde bulunanı haber verir ve açığa çıkarır.

Çocuğun görünüşü ve güzelliği hoşuma gider. Lahn yaptığı anda ise gözümden düşer.

Erzen, söz konusu başlık altında daha çok sarf ve nahiv gibi dil bilimlerinin önemine dikkat çekmiş ancak nahvi sevdirmenin yollarına değinmemiştir. Başlığa bakıldığında okuyucuda bu bölümde nahiv ilminin nasıl sevdireceğinin anlatılacağı şeklinde bir beklenti oluşuyor. Ancak bölümün içindeki ifadeler okuyucuda hâsıl olan bu beklentiyi tam manasıyla karşılamamaktadır. Dolayısıyla burada başlık ile bölümün içeriği arasındaki uyumun beklenen düzeyde olmadığı müşahede edilmiştir.

2.5. Arapça Atasözü ve Özdeyişler

Erzen, *Levâmi 'u'l-Cevâhir* adlı eserinin ikinci cildinde Arapça atasözü ve özdeyişlerine dair bir bölüm yazmıştır. Çok küçük değişiklikler dışında bu bölümün tamamı *el-Mustetrağ* tan alınmıştır. Burada öncelikle Kur'ân ve hadislerde geçen atasözü ve özdeyişlerden örnekler sunan Erzen, ardından Arapların, muvelledûnun ve anonim olarak halkın kullandığı atasözlerine örnekler vermiştir. Daha sonra şiiirlerde geçen atasözlerini ilk harflerini alfabetik sıraya göre tertip ederek vermiştir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/262,272). Bu bölümümü tamamını *el-Mustetrağ* tan alan Erzen, çeşitli yerlerde birtakım ihtisarlar yapmıştır. Nitekim şiiirlerde geçen atasözlerini alfabetik sıraya göre verdiği bölümde her harften örnek vermekle birlikte *el-Mustetrağ* taki beyitlerin tamamını nakletmemiş, bazı yerleri ihtisar etmiştir. Örneğin *el-Mustetrağ* ta ¹ (elif) harfiyle başlayan beyitlerden tam olarak 40 tane nakledilmişken, *Levâmi 'u'l-Cevâhir* 'de ise bunların sadece 23 tanesi alınmıştır (el- İbşîhî, 1992: I/47,49; Erzen, [mahtut eser], 1992: II/267).

2.6. Dilbilim

Feyzullah Hoca “min ‘Ulûmi’l-‘Arabiyye” başlığı altında es-Se‘âlibî’nin *Fıkhü'l-Luğa ve Esrâru'l-‘Arabiyye* adlı eserinden aldığı Arap diline dair çeşitli konuları derlemiştir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/273,276). Bu bölümün sonunda da söz konusu bilgileri aldığı yeri göstermeyi ihmal etmemiştir.

Fikhu'l-Luğa'nın farklı yerlerinden derlenerek hazırlanan bu bölümdeki on dört konunun tamamı ileri seviyedeki talebelerin anlayabileceği Arapçanın son derece önemli konularındandır. Bunlardan birkaç tanesini burada vermek istiyoruz:

a. Gayr-ı âkillerin insan konumunda kullanılması: Bu, Arapların konuşmalarında var olan bir kullanımdır. Örneğin Araplar أَكْلُونِي الْبِرَاعِيَّةَ (Pireler beni yedi.) derler. Aynı şekilde yüce Allah (يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ (Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin ki Süleyman ve orduları sizi ezmesinler (parçalamasınlar).” (Neml 27/18) buyurmuştur. Yine yüce Allah (وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ (Allah her canlıyı sudan yarattı. Onlardan kimi karnının üstüne yürüyor, kimi iki ayak üstüne yürüyor, kimi de dört (ayak) üstüne yürüyor.” (Nûr 24/45) diye buyurmuştur. Deniliyor ki, bu âyette yüce Allah, iki ayağı üzerinde yürüyenlere tağliben¹⁷ böyle bir ifade kullanmıştır. Bunlar da Âdemoğullarıdır. Araplar müzekkerle müennes bir arada olduğunda müzekkere tağlib ettikleri gibi akıllıları da gayri akillere tağlib ederler (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/273). Örneğin Araplar anne ve baba için الأَبَوَانِ (el-ebevân) derler. Yani müzekkeri müennese tağlib ederler (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/273).¹⁸

b. İki şeyi birleştirmek ve sonra birini zikrederek her iki şeyi kastetmek: Araplar şöyle der: رَأَيْتُ عَمْرًا وَزَيْدًا وَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ أَيَّ عَلَيْهِمَا (Ömer'i ve Zeyd'i gördüm ve ona selam verdim. Yani o ikisine selam verdim.). Yine âyette (وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا) (Bir ticaret veya eğlence gördüklerinde hemen ona yönelip dağıldılar.” (Cumâ 62/11) Burada إِلَيْهَا (ona) ifadesinden إِلَيْهِمَا (o ikisi) yani ticaret ve eğlence kastedilmektedir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/273).¹⁹

c. Mazi fiilin muzari anlamında kullanılması veya tam tersi: Yüce Allah şöyle buyurmuştur: (أَتَى أَمْرٌ لِلَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ) (Allah'ın emri gelecektir; acele gelmesini istemeyin.” (Nahl 16/1) Bu âyette mazi kipinde gelen أَتَى (geldi) fiili muzari anlamda kullanılmıştır. Yine (فَلَمْ تَقْتُلُوا أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ) (Bundan önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz” (Bakara 2/91) âyetinde geçen تَقْتُلُونَ (öldürüyorsunuz) fiili muzari kipinde gelse de mazi anlamda kullanılmıştır (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/274,275).²⁰

d. Fâilin meful anlamında kullanılması: Araplar مَكْتُمٌ سِرٌّ كَاتِمٌ (tutulmuş sır) veya مَعْمُورٌ مَكَانٌ عَامِرٌ (Mamur bir yer) derler. Aynı şekilde Kur'ân'da (لَا

¹⁷ Tağlib, Arapçada feshat veya belagat açısından mürecceh olan bir sözün mana veya lafiz olarak diğer bir söze galip getirilmesidir. Başka bir ifadeyle kendilerinde tağlib yapılacak iki şeyden birisinin diğerine tercih edilmesi ve onlardan tercih edilen şeyin lafzının her ikisi için de kullanılmasıdır. Örneğin قمران (iki ay) ifadesiyle hem güneş hem ay kastedilmektedir. Böylece ay kelimesi güneşe tağlib edilmiştir. Bkz. M. Edip Çağmar, “Arap Dilinde Tağlib”, *Dicle ÜFD*, cilt: 4, sayı: 2, (Diyarbakır 2002), s. 95,96.

¹⁸ İlgili ifadenin *Fikhu'l-Luğa*'daki yeri için bkz. Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî, *Fikhu'l-Luğa ve Esrârü'l-'Arabiyye*, Thk. Yahya Murad, 1. Baskı, Mu'essesetu'l-Muhtâr, Kahire 2009/1430, s. 232.

¹⁹ İlgili ifadenin *Fikhu'l-Luğa*'daki yeri için bkz. es-Se'âlibî, *Fikhu'l-Luğa*, s. 233.

²⁰ İlgili ifadenin *Fikhu'l-Luğa*'daki yeri için bkz. es-Se'âlibî, *Fikhu'l-Luğa*, s. 235.

(إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا) “Bugün Allah’ın emrinden korunacak hiç kimse yoktur.” (Hûd 11/43) Şeklinde geçen عَاصِمٌ kelimesi مَعْصُومٌ anlamındadır. Dolayısıyla hem Arapların kelâmında hem Kur’ân’dan getirilen nakillere bakıldığında Arapçada mefulün bazen fâil anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/275).²¹

e. Mefûlün, fâil anlamında kullanılması: Yüce Allah (إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا) “Şüphesiz onun va’di yerine gelecektir.” (Meryem 19/61) diye buyurmuştur. Yine bir başka âyette (جِجَابًا مَّسْتُوْرًا) “Gizleyen bir örtü.” (İsrâ 17/45) ifadesi geçmektedir. Bu âyetlerde geçen مَأْتِيًا kelimesi آتِيًا (gelen) مَسْتُوْرًا kelimesi de سَاتِرًا (örtün) anlamında ismi fâil olarak kullanılmıştır (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/275).²²

f. Arapların çocuklarına çirkin (kötü isim) takması: Araplar çocuklarına حَجْرٌ (taş), كَلْبٌ (köpek), نَمْرٌ (kaplan), ذُنْبٌ (kurt), أَسَدٌ (aslan) v.s. isimler takarlardı. Bazı Araplar, bir oğlu doğduğunda, ona gördükleri ilk nesnenin veya işittikleri ilk sesin ismini verip bunu hayra yorarlardı. Örneğin birinin oğlu doğduğunda gözüne ilk anda bir taş ilişse oğluna “Hacer” ismini verir ve bunu şiddet, sertlik, sebat ve sabır gibi olumlu şeylere yorardı. Aynı şekilde o an ilk olarak gözüne bir köpek ilişse, oğluna “Kelb” ismini verir ve bunu sadakat ve yüksek seda gibi güzel manalara yorardı. Bu anlamda İbnu’l-Kelbî’ye şöyle soruldu: “Niçin Araplar çocuklarına Kelb, Evs ve Esed; kölelerine ise Yusr, Sa’d ve Yemen gibi isimler takarlar?” Dedi ki; “Bu durum daha iyidir. Çünkü onlar, çocuklarını düşmanlarına karşı, kölelerini ise kendileri için isimlendirirler.” (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/276).²³

2.7. Kur’ân’dan İktibâs Etmek ve Darb-ı Mesel Türetmek

Feyzullah Erzen bu konuya; Kur’ân’dan iktibas edilen bazı ifadelerin günlük konuşmalarda veya hitabet ve benzeri alanlarda kullanmanın veya Kur’ân’da geçen bazı mesellerden iktibas etmenin caiz olup olmadığıyla ilgili bir soru yönelterek başlamıştır (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/277).

Bilindiği gibi iktibas, kişinin Arap şiiri veya nastan (Kur’ân veya hadis) bazı lafızları kendi konuşmalarında kullanmasıdır. Arap şiirinden iktibas konusunun caiz olduğu hakkında ittifak vardır. Nastan iktibas ile ilgili ise ulema şunu dedi: Cünüp olan kişi Kur’ân’ı kastetmemek şartıyla bazı Kur’ân lafızlarını zikredebilir. Bunun yanı sıra namaz kılan kimsenin Kur’ân lafızlarını tilavet maksadıyla değil de birisine bir şeyler anlatmak için okursa namazı bozulur. Bu hususta pek çok fakih ve âlimin görüşünü nakleden Erzen, sonuç olarak birinci meselede bir ihtilafın olmadığını ikinci hususta ise birtakım itirazlar olsa da

²¹ İlgili ifadenin *Fıkhu’l-Luğa*’daki yeri için bkz. es-Se’âlibî, *Fıkhu’l-Luğa*, s. 236.

²² İlgili ifadenin *Fıkhu’l-Luğa*’daki yeri için bkz. es-Se’âlibî, *Fıkhu’l-Luğa*, s. 236.

²³ İlgili ifadenin *Fıkhu’l-Luğa*’daki yeri için bkz. es-Se’âlibî, *Fıkhu’l-Luğa*, s. 268,269.

genel kanaat namazda okunan âyetin tilavet anlamı dışında bir maksatla okunmasının namazı ibtal edeceği yönündedir. Bu hususta itirazları olan kişiler ise Hz. Ali (r.a.)'den nakledilen şu olaya dayanmaktadırlar: Hz. Ali (r.a.) Kûfe mescidinde namaz kılarken yanına haricilerden birisi geldi “Hüküm ancak Allah ve Resûlünündür.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.) namazda olduğu halde “*O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Kesin bir şekilde inanmayanlar sakın seni hafifliğe yöneltmesinler.*” (Rûm 30/60) mealindeki âyeti okudu. Selam verince de haricilerden olan kişinin sözünü kast ederek “Bu doğru bir sözdür ancak bununla batıl bir mana kastedilmiştir.” dedi (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/279). Dolayısıyla bu olayda Hz. Ali (r.a.)'nin namazdayken tembih maksadıyla bir âyet okumasına rağmen namazına devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu olayı delil olarak kullananlar, bu şekilde hem tilavet hem tembih maksadıyla Kur'ân'dan bir şeyler okumakla namazın bozulmayacağını savunmuşlardır.

İktibas konusunun caiz olup olmadığı hakkında bir giriş yapan Erzen, daha sonra sahabe, tabiîn ve ulemeden bunu kullanan kimselere dair örnekler vermiştir (Erzen, [mahtut eser], 1992: II/280,288).

Sonuç

Feyzullah Erzen geçmişten günümüze kadar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birer eğitim müessesesi olarak varlıklarını devam ettiren medrese kurumlarının yetiştirdiği önemli isimlerden birisidir. O, hayatının büyük çoğunluğunu ilim tedrisatına ve kitap telifine adanmıştır. Çeşitli ilim dallarında pek çok kitap telif eden Erzen'in üç ciltten oluşan *Levâmi'ü'l-Cevâhir* adlı eseri, bunların en hacimli ve en önemlisidir. Müellif bu eserinin çeşitli yerlerinde Arap diliyle ilgili önemli meselelere temas etmiştir. Arapça ile ilgili mülâhazalarını da genellikle el-İbşîhî'nin *el-Mustatraf*'ı ile es-Se'âlibî'nin *Fıkhu'l-Liğa* adlı eserlerinden faydalanarak derlemiştir. Alıntı ettiği bölümlerin sonunda aldığı bilgilerin ilgili eserlerdeki yerlerini belirtmeyi ihmal etmemiştir. Arapçayla ilgili konuları daha çok eserinin ikinci cildinde toplayan Erzen, eserinin çeşitli yerlerinde de bu dille ilgili temaslarda bulunmuş ve kendisine ait bazı şiirlere yer vermiştir. Bu durum, müellifin Arap dili alanındaki yetkinliğini eserin çeşitli yerlerine yansıttığı anlamına gelmektedir. Yine müellifin oğlu Abdülkadir Erzen'le yapılan mülakatta Feyzullah Erzen'in Arapçaya son derece hâkim olduğu ve Arap diline büyük önem veren bir şahsiyet olduğu anlaşılmıştır. Müellifin başta *Levâmi'ü'l-Cevâhir* adlı eseri olmak üzere teliflerinin çoğu el yazması şeklindedir. Dolayısıyla bu değerli çalışmaların bir an önce basılıp ilim dünyasına kazandırılması için araştırmacılara büyük görev düşmektedir.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm

- Çağmar, M. Edip. (2002). Arap Dilinde Tağlîb, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 4, sayı: 2, IV/95-111.
- el- İbşîhî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed. (1992/1412). el-Mustetraf fî Kulli Fennin Mustezraf (I-II), Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât.
- Erzen, A. (Molla Feyzullah Erzen'in büyük oğlu) ile Silopi'de yapılan 08.08.2018 tarihli mülakattan.
- Erzen, A. Şeyh Seyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri (Babasıyla ilgili kaleme aldığı basılmamış özel notları), [ys.], [tsz.].
- Erzen, F. (1992/1417). Levâmi'ü'l-Cevâhir bi İsnâ 'Aşere Fennen Yucâhir (I-III), Silopi: [mahtut eser].
- Erzen, M. S. (2007). Dünden Bugüne Erzen Ailesi, İstanbul: Birinci Baskı, Kilim Matbaacılık.
- es-Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail. (2009/1430). Fıkhü'l-Luğa ve Esrâru'l-'Arabiyye, Thk. Yahya Murad, Kahire: Mu'essesetu'l-Muhtâr.
- Karasakal, Ş. (2013). Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ü'l-Cevâhir Adlı Eseri, Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı: 58, XV/199-219.
- Karasakal, Ş. (2014). Seyyid Feyzullah Erzen'in Levami'u'l-cevahir'inde Tufan Kıssası, Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Sempozyumu 27-29 Eylül 2013, İstanbul: İlbey Matbaa, 561-572.
- Karataş, F. (2018). Eş-Şu'abu'l-Erba' fi-Mtinâi'z-Zuhr Ba'de'l-Cuma' Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme, Şehr-i Nuh Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 8-9 Eylül 2018, Şırnak: İksad Yayınevi, 89-100.
- Kılıç, H. (2000). İbşîhî, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: XXI/376-377.
- Özdirek, R. (2010). Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi, Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu 14-16 Mayıs 2010, Ankara: 707-722.
- Tıraşçı, M. (2012). Cizre ve Çevresinde Kürtçe Mevlidler ve Müzikal Olarak Günümüzde İcra Ediliş Tarzları, Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 501-508.
- Tıraşçı, M. (2013). Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi., sayı: 2, XVII/209-236.

- Topuzoğlu, T. Rüştü. (2009). Seâlibî, Ebû Mansûr, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: XXXVI/236-239.
- Yılmaz, İ. (2012). Şırnaklı Bir Âlim Molla Feyzullah Erzen ve Fıkıhla İlgili Eserleri, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 5, III/57-82.